

היום נלמד בעזרת ה':

קידושין דף יז

(בעמוד הקודם)

גופא אלו מעניקים להם וכו':

רבי שמעון אומר ארבעה מעניקים להם: לדעת רבי שמעון הארבעה הם: שש שנים, יובל שפגע בתוך שש, יובל של נרצע, סימנים. שלוש מתוכן שייכים בעבד ושלוש באמה כנ"ל.

מנא הני מילי: הגמרא מבארת את המקור של כל דעה.

נאמר בפרשת הענקה "כִּי יִמְכַר לְךָ אֲחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וְעִבְדְּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֵנוּ חֲפָשִׁי מֵעִמָּךְ: וְכִי תִשְׁלַחֲנוּ חֲפָשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תִשְׁלַחֲנוּ רִיקָם הָעֲבִידִק תַּעֲבִידֵק לוֹ מִצֶּאֱנָךְ וּמִגֶּרְנֶךָ וּמִיִּקְרָךְ". היה מקום לומר שהתורה מדברת דוקא על מי שעבד שש שנים ויצא, אבל מי שהשתחרר בדרך אחרת לא מקבל הענקה. ועל כך מלמד יתור הלשון "תִּשְׁלַחֲנוּ חֲפָשִׁי מֵעִמָּךְ: וְכִי תִשְׁלַחֲנוּ חֲפָשִׁי מֵעִמָּךְ" ללמד שבכל שילוח הוא מקבל. אך אם כן אולי אפילו עבד שברח או יצא בגרעון כסף יקבל הענקה? על כך מלמד "חֲפָשִׁי מֵעִמָּךְ" דוקא מי שיצא מדעתך, ולא בורח או יוצא בגרעון שיצא בעל כרחו של האדון. זו דעת תנא קמא.

רבי מאיר אומר וכו' אבל יוצא בגרעון כסף ששלוחו מעמך: כן מעניקים לו.

קושיא: בורח - השלמה בעי: הרי בורח חייב לחזור ולהשלים את השנים שנתרו לו לעבוד, וממילא לאחר שישלים את העבודה עליו לקבל הענקה. ומדוע סובר רבי מאיר שהוא לא מקבל?

הגמרא מביאה ברייתא שהבורח חייב להשלים, כנלמד מהפסוק "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבִשְׁבַעַת יֵצֵא לְחֲפָשִׁי חָנָם" דהיינו עליו להשלים שש שנים ואינו יכול לברוח

מהעבודה. אבל אם הוא נהיה חולה בתוך השש שנים הללו, הוא לא צריך להשלים את הזמן שהיה חולה כנלמד מ'**וּבְשִׁבְעַת יָצָא לְחַפְשֵׁי חֲנָם**' דהיינו בכל מקרה.

תירוץ: אמר רב ששת: מדובר שהוא ברח ולמחרת הגיע היובל. מכיון שהוא לא הספיק לחזור ולעבוד הוא הפסיד את הענקה.

אמר מר יכול אילו חלה: הגמרא חוזרת לדברי הברייתא הנ"ל שאם הוא היה חולה בתוך שש אינו חייב להשלים.

קושיא: אפילו חלה כל שש?: מדברי הברייתא משמע שאפילו אם חלה כל השש שנים אינו חייב להשלים. אך הרי למדנו בברייתא אחרת שדוקא 'חלה שלוש ועבד שלוש' כלומר שלא היה חולה רוב הזמן - אינו חייב להשלים, אבל אם היה חולה שלוש שנים ויום אחד - מכיון שחלה רוב הזמן חייב להשלים (תוס' ר"י הזקן).

תירוץ: אמר רב ששת: בברייתא הראשונה מדובר שהעבד מסוגל לעשות בימי מחלתו מלאכה של 'מעשה מחט' (= תפירה), ומכיון שהוא עובד לאדון גם כשהוא חולה, אפילו שהוא חלה כל השש שנים - אינו חייב להשלים. אבל הברייתא השניה מדברת על חולה שאינו מסוגל לעשות שום מלאכה, ולכן דוקא כשחלה שלוש ועבד שלוש אינו חייב להשלים.

הא גופא קשיא: הברייתא השניה קשה מתוך הדברים שלה עצמה. כי מהרישא משמע שאם חלה ארבע (כלומר שלוש ויום אחד, שהוא נכנס יום אחד לתוך השנה הרביעית - משנה למלך) חייב להשלים. ואילו בסיפא משמע שפטור מלהשלים.

תירוץ: הכי קאמר: כוונת הברייתא כך היא: אם הוא חלה שלוש - אינו חייב להשלים, אבל אם חלה יותר משלוש (= ארבע) - הרי זה כאילו הוא חלה כל השש וחייב להשלים.

*

חמש סלעים מכל מין ומין: נאמר בפרשת הענקה "**הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֶּאֱנָךְ וּמִגֶּרְךָ וּמִיִּקְכָּךְ**" ההענקה היא חמש סלעים (כפי שתלמד הגמרא להלן), ומכיון שעליו להעניק מהצאן הגורן והיקב, נמצא שהוא צריך להעניק שלוש כפול חמש.

שלושים של עבד: שור מועד שנגח עבד והרגו, בעליו משלם לאדון שלושים סלעים.

כחמישים שבערכין: הנודר 'ערכי עלי' עליו לתת להקדש את הסכום שקבעה התורה לכל מין וגיל. הסכום הגבוה ביותר בערכין הוא של גבר מגיל 20 - 60 בסך חמישים סלעים.

אמר מר וכו'.

ורבי מאיר מנינא אתא לאשמועינן: וכי רבי מאיר בא להשמיע לנו 'תרגיל חשבון' ששלוש כפול חמש שווה חמש עשרה? והתשובה: רבי מאיר בא ללמד שאמנם אנו לומדים שצריך לתת סכום של חמש עשרה סלעים מכך שנאמרו שלושה מינים של הענקה, אבל אין צורך לתת זוקא חמש מכל מין, כי התורה הקפידה רק שלא יקבל פחות משווי של חמש עשרה סלעים. (אמנם בסופו של דבר צריך לתת לו מכל מין ומין - ריטב"א)

יליף ריקם ריקם מבכור: נאמר בפדיון בכור "כל בכור בְּנֵיךְ תִּפְדֶּה וְלֹא יֵרָאוּ פְּנֵי רִיקָם" ונאמר בהענקה "וְכִי תִשְׁלַחְנוּ הַפְּשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם" כמו שבפדיון הסכום הוא חמש סלעים כך גם בהענקה.

קושיא: ואימא: אולי חמש סלעים סך הכל? והתשובה: היא שכתוב 'ריקם' ולאחר מכן פירוט של הצאן גורן והיקב "לא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֶּאֱנָךְ וּמִגִּרְנֶךָ וּמִיִּקְבֶּךָ" - ללמד שה'ריקם' (כלומר החמש סלעים) הולך על כל מין ומין.

קושיא: ונילף ריקם ריקם מעולת ראה: נלמד את ה'ריקם' בהענקה מה'ריקם' של פדיון בכור - לפי פשוטו של מקרא (בפרשת פדיון בכור): אל תעלו לרגל 'ריקם' בלי להביא קרבן 'עולת ראה'. ושיעורו של הקרבן הוא שתי כסף.

תירוץ: אמר קרא אשר ברכך ה' אלקיך: נאמר בהענקה "לא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֶּאֱנָךְ וּמִגִּרְנֶךָ וּמִיִּקְבֶּךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְ-הוָה אֱלֹהֶיךָ תִתֶּן לוֹ" ללמד שעלינו לדרוש את ה'ריקם' לרבוי ולא למיעוט.

רבי יהודה אומר וכו':

יליף נתינה נתינה מעבד: נאמר בהענקה "אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְ-הוָה אֱלֹהֶיךָ תִתֶּן לוֹ" ונאמר בשלושים של עבד "כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֶּן לְאֲדֹנָיו".

קושיא: ונילף נתינה נתינה מערכין: מדוע לא נלמד 'נתינה' מערכין שגם שם נאמרה לשון זו "וְיָתֵן אֶת הָעֶרְכָּךְ בַּיּוֹם הַהוּא". והתשובה: א. תפשת מרובה לא

תפשת (דבר שיש לו משמעות קטנה ומשמעות גדולה, אם תתפוס את המשמעות הקטנה היא תישאר בידך באופן ודאי, אבל אם תתפוס את המשמעות הגדולה יתכן שיתברר שהמשמעות היא באמת קטנה ויוציאו לך מהיד את החלק שהוספת. כלומר מכיון שאין לך הוכחה ללמוד שלושים מעבד או חמישים מערכין, עליך ללמוד מעבד כי שלושים ודאי שיש כאן). ב. עלינו ללמוד 'עבד' מ'עבד' דהיינו הענקה בעבד משלושים של עבד, ולא מערכין.

רבי שמעון אומר וכו':

קושיא: **ואימא בפחות שבערכין**: אולי נלמד מערכין מהערך הפחות ביותר שבערכין, ומדוע לומד רבי שמעון מהערך הגבוה ביותר שהוא חמישים? והתשובה: ש'אשר ברכך' שנאמר בהענקה מלמד שיש לדרוש ריבוי ולא מיעוט כנ"ל.

קושיא: **ונילף נתינה נתינה מעבד וכו' חזא דתפשתה וכו' ועוד עבד מעבד הוה ליה למילף**: עד כאן הקושיא. דהיינו מדוע רבי שמעון לומד נתינה מערכין ולא מעבד, היה עליו ללמוד מעבד - וזאת משתי הסיבות הנ"ל: א. תפשת מרובה לא תפשת. ב. עליו ללמוד עבד מעבד, ולא עבד מערכין. (ואמנם אין אדם דן גזירה שוה מעצמו אלא רק ממה שקיבל מרבתי, אך רבי שמעון קיבל מרבתי רק שיש לדרוש את הלשון 'נתינה', ולא מהיכן יש לדרוש אותה. ולכן הגמרא מקשה שיש לו לדרוש מעבד ולא מערכין).

תירוץ: **מיכה מיכה גמר**: רבי שמעון באמת לא קיבל מרבתי לדרוש את הלשון של 'נתינה', אלא את הלשון של 'מיכה' שנאמר בהענקה "וכי **ימוך אַחִירָה**" ובערכין "ואם **מך הוא מעַרְכָּךְ**".

לומר לך מה צאן גורן ויקב מיוחדים שישנן בכלל ברכה: שהם פרים ורבים. הצאן מולידים, והגורן והיקב עושים פירות. לדעת רבי שמעון ממעטים כספים שאינם עושים פירות, ולדעת ראב"י ממעטים פרדות שאינן יולדות. רבי שמעון לא ממעט פרדות כי הם משתבחות בכך שהן גדלות ומשמינות. ואילו ראב"י לא ממעט כספים כי הם מכניסים רווחים על ידי עסקים.

וצריכא: צריך לכתוב גם צאן גם גורן וגם יקב. כי אם היה כתוב רק 'צאן' היינו חושבים שהענקה היא רק מבעלי חיים ולא מגידולי קרקע.

יקב למה לי: אחרי שריבינו גם בעלי חיים וגם גידולי קרקע מדוע צריך לכתוב 'יקב'? והתשובה: שלא נרבה כל דבר אלא נמעט משהו שלא עושה כל כך פירות: לדעת רבי שמעון ממעטים כספים ולדעת ראב"י ממעטים פרדות.

*

ת"ר אשר ברכך... יכול נתברך הבית בגללו מעניקים לו: אולי רק אם התברכו נכסי האדון בגלל עבודת העבד מעניקים לו.

ת"ל העניק תעניק מכל מקום: לכך נאמר "הַעֲנִיךָ תַעֲנִיךָ" ללמדנו שעליו להעניק לו בכל מקרה.

הכל לפי ברכה תן לו: אם נתברך הבית בגללו הרבה, תוסיף על ההעניקה יותר ממה שאמרה תורה, ואם לא נתברך הבית בגללו תעניק לו כפי שאמרה התורה.

*

ת"ר, עבד עברי עובד את הבן: אם האדון מת העבד עובד את בנו עד שש ממכירתו או עד היובל, ואם אין לו בן אינו עובדת את בתו.

אמר מר... לך ולא לירוש: אם האדון מת, אין העבד עובד את היורש (= אחד מהיורשים שאינו בן, כגון בת או אח) של האדון, שנאמר "וְעַבְדְּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים" (= העבד יעבוד רק אותך ולא את היורש). ומנין שהפסוק ממעט דווקא יורש שאינו בן, אולי גם את הבן הוא אינו עובד? לכך נאמר "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד" ולא נאמר "יעבדך" ללמדנו שהוא עובד את בנו של האדון, וממילא הפסוק "וְעַבְדְּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים" (= שמשמע שהוא עובד רק אותך) מלמדנו שהוא לא עובד את היורש.

ומה ראית: מאחר שיש שני פסוקים, מפסוק אחד משמע שהוא עובד רק אותך ומהפסוק השני משמע שהוא עובד גם אחרים, א"כ מה ראית למעט שאינו עובד את היורש אבל לרבות שהוא כן עובד את הבן, אולי להיפך?

תשובה: מרבה אני את הבן: אני מרבה שהוא עובד את הבן לפי שהוא קם תחת אביו לייעד את האמה העברייא (= שאם ירצה יכול לקדש את האמה העברייא של אביו בכסף שקנה אותה אביו, ואינו צריך לתת לה כסף אחר לקידושין), וכן הוא קם תחת אביו לשדה אחוזה (= אם אביו הקדיש שדה שירש מאבותיו, והבן פדה אותה מההקדש, השדה חוזרת לאביו ביובל כאילו הוא פדה אותה בעצמו, אבל אם אחרים פדו אותה אינה חוזרת לאב ביובל).

קושיא: אזרבה: להיפך! יותר מסתבר לרבות שהוא עובד את האח, לפי שהאח קם תחת אחיו לייבום (= שאם אחיו מת ללא בנים הוא מייבם את אשתו), וא"כ הוא יקום תחת אחיו לגבי שהעבד יעבוד אותו.

תירוץ: כלום: ייבום שייך רק במקום שלאח אין בן, אבל אם יש לאח בן אין ייבום, וא"כ האח לא יותר חשוב מהבן.

קושיא על התירוץ: טעמא דאיכא הא פירכא: מהתירוץ משמע שרק בגלל הסברא 'כלום יש יבום אלא במקום שאין בן' לכן הבן יותר חשוב מהאח, אבל ללא סברא זו האח היה יותר חשוב מהבן, וזה לא מובן, שהרי הבן קם תחת אביו בשני דברים (= ייעוד אמה העבריה ושדה אחוזה), ואילו האח קם תחת אחיו רק בדבר אחד (= ייבום), וא"כ בכל מקרה הבן יותר חשוב מהאח.

תירוץ: שדה אחוזה נמי וכו': גם את הדין שהבן עומד תחת אביו בשדה אחוזה למדנו מהסברא 'כלום יש יבום אלא במקום שאין בן', לפי שבתורה לא כתוב האם הבן או האח עומד תחת אביו בשדה אחוזה, אלא שאנחנו אומרים שמסתבר שהבן עומד תחת אביו ולא האח לפי שמצאנו שהבן עומד תחתיו לגבי ייעוד אמה העבריה, ולכאורה היה מקום להקשות שהרי מצאנו שהאח עומד תחת אחיו לגבי ייבום ולא הבן וא"כ האח יותר חשוב מהבן ואולי הוא יעמוד תחת אביו בשדה אחוזה, כאן אנחנו אומרים את הסברא 'כלום יש יבום אלא במקום שאין בן' וא"כ האח לא חשוב יותר מהבן. נמצא שאי אפשר להקשות את הקושיא הנ"ל (= את הקושיא על התירוץ 'טעמא דאיכא הא פירכא'), שהרי אי אפשר לומר שהבן קם תחת אביו בשני דברים (= ייעוד אמה העבריה ושדה אחוזה) ללא הסברא של 'כלום יש יבום אלא במקום שאין בן', שהרי רק בגלל סברא זו אמרנו שהבן קם תחת אביו בשדה אחוזה. ולכן שייך לתרץ שייבום שייך רק במקום שלאח אין בן, אבל אם יש לאח בן אין ייבום, וא"כ הבן יותר חשוב ועל העבד עברי לעבוד אותו ולא את האח.

למדנו בכרייתא לעיל - אמה העבריה אינה עובדת לא את הבן ולא את הבת:

מה נרצע: כשם שעבד נרצע אינו עובד לא את הבן ולא את הבת, שנאמר "וְרָצַע אֲדָנָיו אֶת אֶזְנוֹ בַּמַּרְצָע וְעָבְדוּ לְעַלְמִים", "ועבדו" מלמדנו שהוא עובד רק את האדון ולא את בנו, כך אמה העבריה.

קושיא: והאי "לאמתך תעשה כן" להכי הוא דאתא? וכי הפסוק הזה בא להקשה לעבד נרצע? והרי זה בא ללמדנו שגם לאמה העבירה צריך להעניק.

תירוץ: א"כ נכתוב קרא וכו': אם הפסוק בא רק ללמדנו שצריך להעניק לה, א"כ די שהיה כתוב "ואף לאמתך" בלבד (= לפני פסוק זה נאמר "הענק תעניק" ואח"כ כתוב את דין הרציעה ואח"כ נאמר "ואף לאמתך תעשה כן", וזה הולך על הענקה, וא"כ היה אפשר לכתוב רק "ואף לאמתך"), ומדוע נאמר "תעשה"? אלא ללמדנו את שני הדברים, גם להקשה לעבד נרצע שאינה עובדת לא את הבן ולא את הבת, וגם שצריך להעניק לה.

אמר רבא זבר תורה: גוי יורש את אביו מדאורייתא, כפי שמוכח מהפסוק 'וחי שב עם קונהו' הנ"ל.

גר את העובד כוכבים: אבל גר יורש את אביו הגוי רק מדרבנן. משום שגר שהתגייר אינו מתייחס אחר אביו והוא נחשב כקטן שנולד מאליו. כפי שמוכח מהמשנה הבאה:

דתנן גר ועכו"ם שירשו את אביהם: והאב הוריש להם עבודה זרה, יין נסך, מעות, ופירות. אם הם עדיין לא חילקו את הירושה ביניהם - יכול הגר לומר לאחיו הגוי: קח אתה את העבודה זרה והיין נסך, ואני אקח את המעות והפירות. אבל אם הם כבר חילקו את הירושה וקיבל הגר את העבודה זרה או את היין נסך, ועכשיו הוא רוצה להחליף אותם עם אחיו הגוי - אסור לו לעשות כן, כי אסור להנות מעבודה זרה שהיא 'איסורי הנאה'.

ההוכחה: אם הירושה היא מדאורייתא - הרי ברגע שמת האב זכה הגר בחצי הירושה הכוללת חלק מהעבודה זרה ומהיין נסך. ואם כן אסור לו לומר לגוי שיקח את העבודה זרה, כי בעצם הוא מחליף איתו את החלק שלו בעבודה זרה והוא נהנה מאיסורי הנאה. אלא בהכרח שהירושה היא רק מדרבנן - ולכן כשמת האב לא זכה עדיין הגר בירושה, וכאשר הוא בא לזכות בה, הוא מתאם עם אחיו שהוא יזכה בחלק שאינו עבודה זרה.

והטעם שרבנן תקנו שיזכה בירושה, בשביל שהגר לא יחזור לסורו כדי לזכות בירושה.

תניא נמי הכי וכו': כשנשתתפו הגר ואחיו (כגון שקנו בית עם חפצים שנמצאה בתוכם עבודה זרה) - הגר לא יכול לחלוק עם אחיו חפץ אחר תמורת העבודה זרה,

כי העבודה זרה שייכת גם לו ונמצא שהוא נהנה מאיסורי הנאה. אבל אם הם קבלו את החפצים בירושה מותר לחלוק עם אחיו. וזאת משום שהירושה אינה מדאורייתא אלא רק מדרבנן.